

Ménière och lemologi – kommentarer och replik

Bengt I Lindskog funderade i *Läkartidningen* 41/2000 över namnet Ménière och benämningen lemologi för infektionssjukdomar. Lars Hambræus och Hans Nyman kommenterar nedan hans funderingar, följt av en replik från Bengt Lindskog.

Kommentar 1

II Mot Bengt I Lindskogs förslag om loimologi har jag invändningar, som vi båda vill låta *Läkartidningens* läsare taga del av. Litet hjärngymnastik kan inte skada, alltså kommer här och var även grekiska bokstäver att användas.

Diftongerna i klassisk grekiska var av två slag, egentliga eller kortdiftonger och långdiftonger. Till de förra hör $\alpha\iota$, $\epsilon\iota$ och $\omega\iota$, alla uttalade med trycket på [i]. Deras uttal ändrades redan under senare delen av antiken till [e], [i] och [i]. Som exempel har vi haima, blod, och oinos, vin, nu uttalade [éma] och [fnos] (fast numera använder man krasí när man beställer vin på en grekisk restaurang). Till gruppen långdiftonger hörde $\alpha\iota$, $\eta\iota$ och $\omega\iota$ med trycket på den första vokalen, här försvann [i] helt ur uttalet och de kom att uttalas [a], [ä] eller [e] och [å].

Nu finns såväl i klassisk grekiska som i nygrekiska två andra ord som utsatts för denna uttalsändring, dels $\lambda\alpha\iota\mu\omicron\sigma$ laimós, hals, dels $\lambda\omicron\iota\mu\omicron\sigma$ loimós, farsot, pest. Såväl i koine, dvs yngre klassisk grekiska, som i nygrekiska uttalas de [lemós] och [limós], men stavningen i nygrekiska är tills vidare oförändrad. (Halsfluss heter förresten laima $\lambda\alpha\iota\mu\alpha$, uttalat [lemá].) Till ordet loimos har bildats en diminutivform, $\lambda\omicron\iota\mu\omicron\zeta\iota\sigma$, loimoxis, som betyder infektion, och läran om infektioner kom då att bli $\lambda\iota\mu\omicron\zeta\omicron\lambda\omicron\gamma\iota$, på svenska limoxologi. Specialiteten infektionssjukdomar finns ej i Grekland men en sådan skulle sannolikt få denna beteckning, efter vad jag vid deltagande i medicinska konferenser i Grekland blivit upplyst om.

Om loimologi som ord för farsotslära alltså skall moderniseras bör man inte ändra det till lemologi utan till limologi. Att använda ordet lemolog skulle omedelbart för en nutida grek föra tanken till halsläkare och ordet lemologi för farsotslära skulle leda till mycket värre missförstånd än den lilla risken för förväxling mellan limologi och limnologi, där i-ljudet ju är långt i limologi och kort i limnologi. Dessutom tillhör ju dessa

två ord helt olika användargrupper, medan både laimós, hals, och loimós, farsot, pest, så att säga är sjukvårdsknutna. Skall ordet loimologi återupplivas borde det därför vara i formen limologi.

Risken för förväxlingar vid användning av lemologi blir däremot överhängande, och med Grekland bland gruppen EU-länder anser jag att vi bör ta mera hänsyn till de ovan anförda ljudlagarna än till misstag på andra sidan Atlanten.

Med anledning av Bengt Lindskogs artikel letade jag också i några ärvda tyska terminologier, dels Guttmanns *Medizinische Terminologie* från 1919 som hade Loimologie = Lehre von den Seuchen, dvs lära om farsoter, dels Axel Roths *Klinische Terminologie* från 1889, där ordet saknades.

Lars Hambræus

f d överläkare, ledamot av Svenska Läkarsällskapets kommitté för medicinsk språkvård, språkkontakt för infektionsläkarna (lars.hambræus@telia.com)

Referenser

- Wernstedt W. *Medicinsk terminologi*. 2:a uppl. Stockholm, 1944.
- Mystakidis A. *Nygrekisk-svensk ordbok*. Stockholm: Läromedelsförlaget, 1970.
- Valmin N, Frangos E. *Svensk-nygrekisk ordbok*. Stockholm: Esselte, 1973.
- Jacobitz C, Seiler EE, Melin HM. *Hand-lexikon öfver grekiska språket*. I-II. Lund: Berling, 1845-1853.
- Guttmann W. *Medizinische Terminologie*. X:e und XI:e Auflage. Berlin-Wien: Urban & Schwarzenberg, 1919.
- Roth A. *Klinische Terminologie*. 3:e uppl. Erlangen, 1889.
- Solders S. *Grekisk skolgrammatik*. 3:e uppl. Lund: Gleerups, 1943.

Kommentar 2

När det gäller stavningen Ménière har jag en mycket bestämd synpunkt. Den grava accenten över *-ère* är helt outhärlig.

Det vanliga ordslutet *-ère* i franskan har ett enda uttal, nämligen med ett öppet [ä]-ljud. Ordslutet uttalas ungefär som svenskans *är* (presens av verbet 'vara'). Detta vokalljud stavas i franskan med *è*, så enkelt är det. (Bengt Lindskogs text har *Cimetièrre* med samma ändelse.) Att utelämna denna accent vore för en fransman en ren felstavning, lika grov som om vi skulle glömma prickarna över a och skriva *gangran* i stället för *gangrän* (men uttala med [ä]-ljud).

I det franska medicinlexikonet *Dictionnaire de médecine* Flammarion (1989) ser uppslagsordet ut så här: »Ménière (maladie de), (angl. Menière's syndrome or disease)». Lexikonet har till varje term en engelsk översättning. I den mån en fransman kan skriva utan grav accent är det säkert, som här, en eftergift åt engelskans ofta mycket självsvåldiga sätt att anpassa och förenkla stavningen efter egna konventioner. Svenskan är långt ifrån så självständig. Våra principer är att stava namn, inklusive franska, så troget vi kan. Att dopatsten saknade alla accenter kan mycket väl ha varit en lapsus calami.

När det gäller frågan om en eventuell akut accent på första stavelsen finns däremot inga regler att stödja sig på. Allt hänger på hur M Prosper Ménière ville uttala början av sitt efternamn, med ett slutet [e]-ljud (som i 'mena') eller med ett öppet, obestämt [ö]-ljud (som i 'mönster'). En fransyska på Franska kulturinstitutet svarar på min fråga att det för henne känns naturligare att stava detta efternamn i moderna sammanhang utan akut accent och alltså uttala ungefär [möniär]. Detta säger kanske inte så mycket om hur vår eponym ville ha det på 1860-talet. Tydligt var det så att han själv använde stavningen Ménière när han 1861 lade fram sina rön. Jag skulle därför satsa på denna stavning.

Iliadens första sång, där Apollon sänder pest över grekerna, har som överskrift *loimos* = 'pest'. Språkhistoriens vingslag fläktar starkt om vi nu med Homeros' hjälp bildar termer som *loimologia*, *loimiatria* m fl. Den grekiska diftongen *oi* latiniserades redan under antiken till *oe*, som sedan på de flesta håll uttalades [e]. Det vanligaste exemplet torde vara *oisophagos* → *oesophagus* → *esofagus*. Språkligt sett är alltså *lemologi* och de andra bildningarna lyckade. Om sedan dessa termer behövs, det

kan väl bara lemologerna själva avgöra. Är det möjligen så att behovet nu infunnit sig sedan termen *epidemiologi* kommit att betyda något annat än läran om stora epidemier? Är aidsforskarna lemologer?

Hans Nyman

fil lic, språkrådgivare, Svenska Läkarsällskapet, Stockholm

Replik

Då kan olika regler komma i konflikt med varandra. De regler Hans Nyman anger får övertaget i nuläget. Jag gläder mig i alla fall åt att vi kan stryka en av de båda accenterna, om vi vill.

Lemologi har också mött språkliga invändningar. Lars Hambræus anser att om man strikt skall följa utvecklingslinjen i grekiskan skall ordet heta *limologi*. Jag tycker inte att detta skall bli en diskussion om klassiska språk, utan min moderna syn är att grekiska här får vika för engelska och latin. Dessutom hänvisar jag till Renander nedan. Min företrädare Wernstedt hade *loimologi* med i sin upplaga av Medicinsk terminologi från 1935 och hade i upplagan från 1944 lagt till synonymen *lemologi*. Den formen behöll hans efterträdare Acke Renander, som ju även är känd för sin bok »Grekiska för medicinare«. När en sådan auktoritet erkänner *lemologi* tar jag det som ett gott argument för den formen, trots det som Lars Hambræus framfört. Jag behöll de båda formerna i 1974 års utgåva, som var min första. Vid den stora omarbetningen inför 1981 års upplaga försvann båda termerna, vilket stämmer med tiden. Medicinska termer lever, blommar och dör. Ibland går det inte att återuppliva dem. Dock mår språket bra av debatt.

Bengt I Lindskog

professor emeritus, Lund, ledamot av Svenska Läkaresällskapets kommitté för medicinsk språkvård

Knepiga hjärtefrågor: pacemaker, prolaps och nedåtstigande

Jag har kommentarer och frågor till språkvårdarna Hans Nyman och Bengt Lindskog. Som Nyman nämnde (LT 41/2000) har ordet *pacemaker* blivit väl etablerat. Jag kommer ihåg från 1970-talet att *pacemaker* ofta kallades *batteri-hjärta* i lekmanpressen. Det var en dålig benämning, hjärtbatteri hade i så fall varit bättre.

När det gäller *pacemaker* finns också ett annat problem. Sådana med kablar i både höger förmak och höger kammare benämns *tvåkammarpacemaker*. Det är väl en översättning från engelskans *two chamber pacemaker*, där dock *chamber* betecknar *hjärtrum* och inte enbart *kammare*, som den olyckliga svenska benämningen har blivit. Man kan ju tro att kablarna ligger i höger och vänster kammare. *Två/hjärt/rumspacemaker* låter heller inte så lyckat. *Tvåkabelspace-maker* kanske. Än värre blir det när nu *vänsterkammarpacing* prövas alltmer för indikationen *hjärtsvikt*. Vad ska man kalla en *pacemaker* med en kabel i höger förmak, en i höger kammare och en i en epikardiell ven på hjärtats vänstersida?

Bland alla benämningar för felaktigheter i hjärtat återfinns *prolaps* av *mitralisklaffen*. Denna s k *prolaps* uppstår när det ena eller det andra *mitralisseglet* inte

är förankrat med intakta och normal-långa *chordae tendineae*. Vid *kammar-kontraktionen* *regurgiterar* blod till förmaket medan *mitralisseglet* delvis slår upp över *klaffplanet*. Det borde inte kallas *prolaps* när det är emot normala *blodflödesriktningen*, utan *snarare retrolaps*.

Slutligen har vi en konstig benämning på en gren av *vänsterkranskärl*, den främre *nedåtstigande* grenen. Man stiger väl ändå inte *nedåt*. Möjligen finns i *bibeln* något uttryck som *nedstigen* till ... men det har inget med modern svenska att göra.

Leif Dernevik

docent, thoraxkliniken, Sahlgrenska Universitetssjukhuset/Sahlgrenska, Göteborg

Kommentar

Leif Dernevik berör en viktig sida av terminologiarbetet. Även för en rätt ny term som *pacemaker* kan verkligheten förändra sig snabbt. Det gäller för språket att hänga med. I ett sådant fall är samarbete med Läkaresällskapets språkkommitté och specialisterna den bästa vägen att gå fram. Vår kommitté ser främst till termernas språkliga hantering, t ex stavning och genus. Differentieringen av uttrycken, med andra ord behovet av en eller flera nya termer, sådant kan bara specialisterna avgöra.

Vi tror att *prolaps*, 'framfall', också kan användas om *mitralisseglet*, även om *retrolaps* är helt korrekt från språklig utgångspunkt. Men här behövs synpunkter från fackfolket. Välkomna alltså, kardiologer och toraxkirurger, så kan vi komma till resultat i denna spalt!

När det gäller Derneviks invändningar mot *stiga ned(åt)* håller vi inte alls med. Verbet *stiga* betyder etymologiskt 'ta ett steg', och denna betydelse finns

kvar i många sammanhang. Kanske har Dernevik någon gång frågat sin patient: »Kan Du inte stiga på foten?« eller »Steg Du möjligen av bussen innan den stannat?« Dock tycks det vara så att det normala prefixet är *ned-*, inte synonymen *nedåt-*. Så det kanske vore naturligare att skriva *nedstigande* grenen i stället för *nedåtstigande*. Om man översätter *colon descendens* brukar det ju bli 'den nedstigande delen av kolon'. En *descendent* är likaså en 'släkting i nedstigande led'.

Bengt I Lindskog

Hans Nyman